

פרשת בשלח ה'תשפ"ב
גיליון קא'

בִּירְרֵי תוֹרָה

מאוצרותיו של הגאון רבי ישעיהו פלדמן שליט"א

עד אחד בכתב ועד אחד בע"פ

היחיד אין הנייר שעליו חתם נקר שטר, ולכך יש לנו רק את העד השני שמעיד בעל פה שאין אנו מתייחסים כלל לנייר שבה התנוסס חתימתו של עד שאמירת עד על נייר אינה נחשבת לעדות.

ומבאר תוס' (שם, בד"ה אמימר) שאין שני העדים מעידים על אותו דבר על אותו חלק בתהליך השטר, אלא שאותו עד שמקיים את חתימתו על ידי כתב הוא מעיד שראה את ההלוואה, והעד שהגיע לפני בית דין וקיים את חתימתו בפיו בבית דין מעיד שראה איך שמסור את השטר, ומסיים תוס' דהוי כשני עדים המעידים על ההלוואה, שהרי אפי' ששני העדים חותמים שראו רק את ההלוואה אנו אומרים שהיה כאן מסירה, ובוודאי שאם עד אחד ראה מסירה והשני ראה את ההלוואה אנו מעמידים שמי שראה את ההלוואה ראה גם כן את המסירה יוצא שיש לנו שני עדים למסירה.

וכותב עוד התוס' שאם שני העדים מקיימים את חתימת ידם שני שטרות, שכל אחד שולח לבית דין כתב יד שבו הוא מקיים את חתימתו שחתם על שטר הכתוב בו כך וכך, אי מקיימים בשני שטרות לא מועיל קיום העדים בשטר, כלומר שרק אם עד אחד מקיים בפיו בבית דין והעד השני מקיים בכתב אמרינן שמועיל קיומם ששניהם מקיימים את המסירה כמבואר, אך אם שניהם מקיימים על ידי כתב בוודאי שלא יועיל קיומם.

וכן אנו מוצאים שמבאר תוס' בכתובות (דף כ' ע"א ד"ה רבי יוחנן אמר אע"פ) שמקשה שם על דברי הגמ' המביאה את דברי רבי יוחנן שעד שראה עדות וכתבה כשצריך להעיד על העדות

אחרי שבמאמר הקודם ביררנו ליבנו וביארנו בסייעתא דשמיא האם בית דין יכול לקיים שטר ע"י כתב העדים, כלומר שהעדים החתומים על השטר לא יבואו בעצמם לבית דין ויאמרו שהחתימות על השטר כתב ידנו הוא זה, אלט העדים יכתבו על שטר שהחתימות שבשטר הכתוב בו כך וכך כתב ידנו הוא, האם אפשר לקיים מתוך הכתב או רק על ידי קיום העדים בפיהם ממש מול בית דין, ובמאמר זה נברר מה יהא הדין אם עד אחד מגיע לפני בית דין ומעיד בפיו, אך העד השני שולח כתב יד לבית דין כלומר שולח משטר שיש בו רק עד אחד, ובשורש נידון זה יש כמה נידונים הנידון הכללי האם מועיל קיום שעד אחד מועיל בפיו בבית דין והעד השני מעיד על ידי הכתב, וכשעד אחד כותב את עדותו על גבי שטר האם יש לכתב זה דין שטר או דין נייר בעלמא כאיגרת, ונעיין ונברר את הדברים כמו שהביאום הראשונים והפוסקים.

ביאור התוס' בגמ' בב"ב

הגמ' במסכת בבא בתרא (דף קסה' ע"א) מביאה את דברי אמימר שהכשיר עד אחד בכתב ועד אחד בע"פ, כלומר עצם נידון דידן שהגיע שטר לבית דין אך בשטר היה חתום רק עד אחד אך יש עוד אחד המעיד את הכתוב בשטר בעל פה, האם העדות של אותו עד בשטר הינה עדות, האם מחשיבים את חתימתו על נייר כשטר ויש לחתימתו כוח ואפשרויות של שטר וא"כ יש לנו שני עדים, או דילמא מי שחתם על שטר אין אנו מחשיבים את חתימתו שאפי' שחתם אך היות והוא היה החותם

שראה יכול להעיד רק אם זוכר את העדות מעצמו ולא אם זוכר את העדות מתוך הכתב שכתב, ולכאור' הרי אנו רואים בסוגיא בבבא בתרא שעד אחד בשטר ועד אחד בעל פה מועיל העדות של אותו העד שהעיד על ידי הכתב ולא מצאנו שהעד שמעיד את עדותו על ידי השטר צריך לזכור את העדות בזיכרונו ואסור לו לזכור את העדות מתוך שטרו, ומפני מה כאן בכתובות העד בשביל להעיד צריך לזכור את העדות מתוך זכרונו ולא מתוך כתב ידו, ומתוך תוס' שלעולם עד אחד בשטר לא נקרא הכתב ששולח לבית דין שבו הוא מקיים את כתב ידו כשטר, ולכך אי אפשר להביא ראיה מדברי הגמ' בבבא בתרא שעד אחד לא אמור לזכור את עדותו מתוך הכתב מעד אחד בכתב ששם בעד אחד לא הוי שטר ולכך אין בעיה שיזכור מתוך הכתב ולכך לא חייבו שיזכור העד את העדות מזיכרונו.

והא דאמרין בבבא בתרא שעד אחד בכתב ועד אחד בע"פ מועיל עדותו ומדובר שם שכמו שביארנו שעד אחד מעיד על ההלוואה והעד השני מעיד על מסירת השטר, אי נמי אומר ר"י שעד אחד מועיל בשטר רק אם יש שני שטרות ובכל שטר מעיד עד אחד, מחשיבים את שני השטרות יחד כשטר אחד ששניהם מעידים בו, ולכאור' א"כ מפני מה צריך לזכור את העדות הרי יש לנו שטר שהעדים חתמו עליו שמעידים את העדות ולמה צריכים לזכור את העדות ממש בזיכרונו, ומתוך תוס' שלא כל פעם ששני עדים חותמים על נייר נהפך הנייר לשטר, אלא בשביל שנייר ייפך לשטר צריך שהעדים יחתמו ויכתבו את מה שאמורים לכתוב בשטר על דעת המתחייב ואם כותבים שני עדים כל דבר על נייר בלא דעת המתחייב אין לנייר שום תוקף של שטר והווי ככל איגרת, כי אחד מהתנאים להפיכת נייר בעלמא לשטר הוי שנכתב על דעת המתחייב, וכאן שלא כתב אותו העד את כתב ידו את כתב העדות על דעת המתחייב לא הוי מה שכתב נחשב לשטר, לכך לא מועיל מה שכתב כשטר על להוכיח את העדות.

שיטת הרא"ש ורבנו יונה

הרא"ש (בבא בתרא פרק עשירי אות ז') מביא את הירושלמי במסכת כתובות פרק האישה שנתארמלה, רבי חגי אמר זעירי עד אחד בפה ועד אחד בכתב מהו שיצטרפו כלומר אם שני עדים מגיעים לבית דין ועד אחד מוסר את עדותו בפיו והעד השני מוסר את עדותו על ידי הכתב האם יכולים שני העדים להצטרף לעדות אחת או לא, ומסיק מי שבכתב לאו כלום הוא, כלומר העד שמסר את עדותו על ידי הכתב אין לכתב שנתן לבית דין דין ותוקף של עדות כלל ולכך יוצא שיש כאן רק עד אחד שמעיד בפיו על אותו עניין, ומסתפק הירושלמי האם אותו עד אחד יכול לזקק לשבועה כלומר יכול לחייב את אחד העדים להישבע באופן שיש שטר של שני עדים וצריך לקיים את חתימותיהם אך יש רק את אותו העד כדי לקיים את חתימות העדים האם אותו עד יכול על כל פנים לחייב שבועה עקב קיום החתימות שמקיים רק בעד אחד, ורבינו יונה מבאר

מפני מה מעמידים רק באופן שיש שני עדים שאם אין שניים לא הוי בכלל שטר ועדות אותו העד לא הוי עדות, שיהיה עדות צריך שיהיה מפיהם ולא מפי כתבם וכאן הוי רק מפי כתבם שיש שטר שאין כאן כלל עדות בפה ולכך בוודאי שעדותו של אותו עד אחד לא תשפיע לכלום אם הוא עצמו יגיע להעיד לבד, לכך מסתפק הירושלמי באופן שיש שני עדים אך עדותם בכתב האם תועיל עדות העד אחד לדבר כלשהו, אך הגמ' דידן חולקת על הירושלמי וסוברת שבוודאי יועיל העדות של העד אחד לדבר כל שהוא. ולכך ממשיך רבנו יונה וסובר ששטר שחתום עליו עד אחד אותו השטר מזקק לשבועה דהוי שטר אפי' בעד אחד.

יוצא שלרא"ש ורבנו יונה מועיל עד אחד ועד אחד החתום על השטר עדותו עדות, לתוס' לא מועיל עד אחד בלבד אלא צריך שחלק מהתהליך כן יהי בפני שני עדים, ולירושלמי רק אם שניים חתמו על השטר יש לשטר דין שטר ואם עשו דבר כל שהוא בתהליך בעד אחד לא מועיל הדבר שנעשה בעד אחד כלל.

שיטות הפוסקים

ואחרי שראינו את פלוגתת הראשונים בעד אחד בשטר האם נחשב כעדות והאם יש לו כוח כל שהוא, נעיין בדברי הפוסקים היאך פוסקים הלכה למעשה, גדול הפוסקים הרמב"ם (הלכות מלווה ולווה פרק יד' הלכה י') פוסק שעד אחד בשטר הוי שטר ומחייב שבועה.

המחבר בס'ימן נא' (סעיף א') פוסק עד בכתב ועד אחד בע"פ מצטרפים, יוצא שעד אחד החתום על השטר יש לנייר שכתב בו דין שטר אפי' שכתב רק כעד אחד, ומגיה הרמ"א ודווקא שיכולים לומר שנמסר בפני העד החתום ואם נמסר רק בעד אחד אפי' שיש שני שטרות של עד אחד לא מצטרפים, חזינן שהרמ"א לא הלך כשיטת המחבר שעד אחד מועיל לגמרי שבעצם שיטה זו הוי שיטת הרא"ש ורבנו יונה וכן פסק אף הרמב"ם, אלא נקט כשיטת התוס' שצריך שהמסירה תהיה בפני שניים כלומר בפני אותו העד ובפני העד שחתם שהעד שחתם הוי כאילו שמעיד על המסירה גם.

והמחבר ממשיך לפסוק כשיטת הרבנו יונה הרא"ש והרמב"ם שמועיל שטר בעד אחד בסעיף ב', וזתו"ד הוציאו עליו שטר חוב בעד אחד וטוען הלווה פרעתי הרי הינו מחויב שבועה אך אינו יכול להישבע ולכך משלם, חזינן שעד אחד בשטר הוי שטר והשטר מזקק לשבועה, חזינן עוד שהמחבר נוקט את שיטת הרא"ש ורבנו יונה ופסק הרמב"ם ונותן תוקף לשטר הנכתב בעד אחד,

הרמ"א (בס'ימן מו' סעיף י') פוסק שזה שצריך שהעד יזכור את העדות ואם אינו זוכר את העדות אי אפשר לקבל את כתב ידו שכתב שם את עדותו שיש בעיה של מפי כתבם, הוי רק בעד אחד אבל אם שניים חתומים על השטר אפי' שאינם זוכרים

ואפי' שהשטר שעליו חתומים לא נכתב על דעת המתחייב השטר מחייב ממון ע"י שנהפך לעדות ממון, חזינן מדברי הרמ"א ששטר שנכתב על ידי שני עדים יש לו כוח ותוקף של שטר ויכולים להוציא ממון על פיו, אך אם נכתב רק על ידי עד אחד אין לנייר שכתב עליו את עדותו כוח ותוקף שיש לכל שטר שיכולים להוציא ממון על פיו.

הש"ך (סימן מו' ס"ק לג') שואל שהרי עד אחד בשטר מועיל כשני עדים כמו שמצאנו בדברי הרמב"ם והמחבר בסימן נא' שהובאו לעיל, וא"כ מפני מה יש חילוק בין עד אחד לשניים אם זוכרים את העדות או שאינם זוכרים את העדות, שאם עד אחד אינו זוכר את הכתוב בשטר אלא רק מתוך השטר אין לשטר תוקף של שטר שצריך לזכור בלא השטר, ואם שני עדים זוכרים רק מתוך השטר מועיל עדותם בשטר שאינם צריכים לזכור את עדותם, מה שונה עד אחד משני עדים, הרי מצאנו שדי בעד אחד כדי שיהיה שטר ואם יש מושג של שטר בלא לזכור את העדות למה רק בשני עדים אם לא זוכרים את העדות יש מושג של שטר ובעד אחד לא, מה שונה עד אחד משני עדים, הרי המחבר פוסק שאין הבדל שין שטר שנכתב בעד אחד לשטר שנכתב בשני עדים, ומה שאנו פוסקים ששני איגרות של עד אחד מצטרפות להיות כשטר אחד, וא"כ עד אחד הוא כשני עדים שהרי אם לא יש עד אחד בשטר מה זה שווה אלא מוכרח שיש לעד אחד כוח מסוים, וא"כ מה מחלק הרמ"א בין עד אחד לשניים, שעד אחד צריך לזכור את עדותו ושני עדים לא צריכים לזכור כלל את עדותם.

הביאור הגר"א בסימן נא' (ס"ק ד') מבאר שהרמ"א בסימן נא' שאומר שדווקא אם העדים יכולים לומר שנמסר בפני שניים חולק על המחבר שהמחבר פסק שעד אחד בשטר מועיל, ומביא לראיה שבאמת הרמ"א חולק על המחבר את דברי הרמ"א הנ"ל (בסימן מו' סעיף י') ששני עדים יכולים להעיד מתוך השטר בלי לזכור את העדות כלל וכלל, ועד אחד אינו יכול להעיד מתוך השטר אם אינו זוכר את העדות מתוך זכרונו, ומשמע משם שעד אחד בשטר לא מועיל, והרמ"א בסימן מו' (סעיף לח') מגיה שעד החתום בשטר יכול לחזור בו וזאת משום שעד אחד בשטר לא מועיל כלום, חזינן שוב פעם איך שהרמ"א כותב זאת בשם המפורש שעד אחד בשטר אינו מועיל כלל, ומתפלא הגר"א על הש"ך ששואל על הרמ"א מפני מה מחלק בין עד אחד לשני עדים, הרי ברור שהרמ"א חולק על המחבר ולומד שיש כן הבדל בין עד אחד לשני עדים, ועד אחד בלבד לא יכול עדיין לייצר שטר.

ביאור היאך עד אחד בשטר ועד אחד בע"פ מועילים

ואחרי שראינו את דברי הראשונים מה התוקף של עד אחד, ואחרי שהבאנו את דברי הפוסקים היאך פוסקים בעד אחד, שהמחבר נתן תוקף לעד אחד בשטר והרמ"א חלק עליו וסבר שעד אחד בפני עצמו אין שום תוקף אם יעיד מתוך השטר,

וראינו שעיקר הסוגיא הוי בעד אחד בשטר ועד אחד בע"פ שמועיל עדותם שמצטרפים זה לזה והווי כשני עדים המעידים על המסירה, צריך להבין באמת את עומק הדבר היאך עד אחד בשטר ועד אחד בע"פ מועילים להצטרף ולהיות כעדות אחת, הרי הוי כעד אחד ועוד עד אחד והיאך נהיים כשני עדים, ובאמת דבר זה היה קשה כבר לתוס' במסכת בבא בתרא (דף קסה' ע"א בד"ה אמימר) ומבאר שם שאומרים שמה שהעד חתם על השטר שבאמת פלוני לווה מפלוני או כל התחייבות אחרת, הוי כאילו שחתם לא בשעת חתימה שביקשו ממנו לחתום אלא אנו אומרים שכאילו שחתם על השטר בשעת מסירה שמסרו את השטר ללמי שהתחייבו לו, שהרי יש כלל ידוע בהלכות כתיבת שטר שכתבים שטר ללווה אע"פ שאין מלווה עמו, כלומר שאם אדם מגיע לסופר שיכתוב לו שטר שלווה מפלוני סכום כזה וכזה הסופר יכול לכתוב את השטר רק על פי המתחייב אפי' שמי שמתחייבים לו אינו נמצא שם ולא ביקש כלל שיכתבו לו את השטר, וזאת משום שהדבר הוי זכות למלווה זכות למי שמתחייבים לו בשטר אמרינן שעדין בחתימיו זוכים לו שהעדים כשחותמים על השטר מזכים למלווה למי שמתחייבים לו זכות הלוואה זו, ולכך מועיל כתיבת שטר אפי' שהמלווה לא נמצא, חזינן שכל עדים המעידים על הלוואה אין ראיה כלל שראו את מעשה הלוואה שהרי יכולים לכתוב ולחתום על שטר רק על פי דברי הלווה בלי לראות את הלוואה, וא"כ חתימת העדים על שטר אינה ערובה כלל לראיתם את מעשה הלוואה, אלא עיקר העדות הוי לא רק בשעת חתימה וכתובה שאז אפשר לכתוב ולחתום אפי' ללא ראיית הלוואה וללא שהמלווה נמצא שם אלא רק בשעת מסירה שמוסרים את השטר למלווה שהמלווה מקבל שטר שפלוני מתחייב לתת לו בתאריך פלוני סכום כזה וכזה עקב הלוואה או עקב כל סיבת התחייבות אחרת, שבעצם פעולה זו שמוסרים את השטר התחייבות למלווה מוכיחה את מה שמעידים שעל ידי שמוסרים את השטר ללמי שמתחייבים לו והמתחייב באמת מתחייב מאותו רגע ואילך אז בעצם הוי עיקר העדות של העדים, וכל התהליך של הכתיבה והחתימה הוי להגיע לרגע ההתחייבות של המתחייב למלווה במסירת השטר.

וכך מבאר הנתיבות המשפט (סימן לט' ס"ק יג') לגבי כל עדות העדים לגבי שטר חוב, שעדות העדים נגמרת רק בשעת מסירה שבשעת מסירה רק אז נגמר השטר, שעדים שמעידים על תהליך כתיבת השטר עדיין אינם עדים על ההתחייבות שבאמת המתחייב מתחייב ורק בשעת מסירה שאז באמת המתחייב מתחייב לגמרי נגמרת עדותם על התחייבות המתחייב בשטר הלוואה, שהנתיבות המשפט סובר שעדי חתימה גומרים את עדותם רק בשעת מסירה ואם כן מה שהבאנו שכתבים שטר ללווה אפי' שאין מלווה עמו שהעדים מעידים אף במסירה ורק אז יכולים להעיד שהיה כאן התחייבות, שלפני המסירה אין יש נכונות להתחייב אבל אין התחייבות בפועל, ועדים שרוצים להעיד על התחייבות בפועל יכולים להעיד רק על שעת מסירה ולא על כתיבת השטר, כלומר ביאור הדבר שהעד שמעיד על

החתימה אינו מעיד רק על החתימה אלא בחתימה כלול גם מסירה שהמסירה זו היא שעת ההתחייבות, שבכל עדות של עד חתימה מונח גם עדות על מסירה, ואין כזה דבר עד שמעיד רק על החתימה ואינו מעיד על המסירה, ששעת מסירה זה העיקר, ולכך אם מעיד על החתימה הרי הוא גם מעיד על המסירה, וזה הביאור בדברי התוס' דידן שהעדים מעידים בשעת מסירה שעדי החתימה נגמרת עדותם בשעת מסירה, ולכן אותו העד חתימה שלפי מה שביארנו אינו מעיד רק על החתימה בלבד אלא בעדותו על החתימה מונחת עוד עדות גם על המסירה, יוצא שעל המסירה יש שני עדים אותו העד שראה את המסירה והעד שמעיד על החתימה שבעצם מעיד אף על המסירה. (שהרי אם ראה את החתימה שהיה השטר אצל המתחייב ועכשיו השטר אצל מי שהתחייבו לו היאך השטר הגיע לידי לולי המסירה.)

ובאמת מכורח יסוד זה שמעמיד ומבהיר הנתיבות המשפט הוא פוסק בסימן נב' שעדי חתימה שנפסלו קודם המסירה השטר פסול, שעדי החתימה עדותם לא נגמרת אלא רק אחרי שעת מסירה כמו שביארנו, וא"כ לכן מועיל העד אחד בחתימה ועד אחד במסירה שהעד חתימה הינו גם על עד מסירה, ונחשב כאילו שיש שני עדי מסירה, שעדות על החתימה אומרת לנו שהיה כאן מסירה, והמעיד על החתימה מכריח אותנו להבין שהיה כאן מסירה, ומפני כך המעיד על החתימה נחשב כמעיד על המסירה.

מה החיסרון בעד אחד בשטר

ר' חיים (בהלכות עדות פרק ה' הלכה ו' בד"ה והנה כבר הבאנו), חוקר שאפי' אם נאמר שעד אחד בשטר לא מועיל אף לחיוב שבועה כלומר שאין שום תוקף לעד אחד בלבד שמעיד מתוך השטר בבית דין ואינו משנה שום דבר לכן או לכאן, למה באמת אין שום תוקף וכוח לעד אחד מתוך השטר ואין מועיל עדותו כלל, האם משום דלא הוי נחקרה עדותם בבית דין שבשביל שיהיה לעדות דין של נחקרה עדותם בבית דין צריך שיהיו שני עדים וכאן שיש רק עד אחד אי אפשר שיהיה נחקרה עדותם

בבית דין, או דילמא יש כן דין נחקרה עדותם בבית דין רק שעם עד אחד אין שטר וחסר ב"ספר המקנה" ששטר של עד אחד אין לו כוח להוציא ממון, כלומר שיש שני מיני שטרות יש שטר במלוא מובן המילה שהוא שטר ויכול להוציא ממון, ויש שטר של עד אחד שהוא כנייר בעלמא ואין לו דין ותוקף של שטר.

ומוכיח ר' חיים שהטעם שאין עד אחד מעיד מתוך הכתב שהחיסרון הוי בשטר של העד אחד ולא בדין נחקרה עדותם לבית דין, שהרי בידוע כמו שביארנו לעיל וכן במאמרים הקודמים שאם יש עד חתימה ועד מסירה מצטרפים לעדות אחת להעיד, ואם נאמר שחסר בנחקרה איך מצטרפים העד מסירה והעד החתום על השטר הרי העד מסירה מעיד על המסירה עצמה שהשטר נמסר לנמען ואינו מעיד כלל על חלות דין שטר ועל חלות דין שטר שחתמו על השטר בכשרות יש רק עד אחד ואם בעד אחד אין חלות של שטר שחסר בנחקרה היאך יועיל שטר זה כלל היות ויש עדים במסירת השטר הרי לעצם חלות השטר אין עדים ואין נחקרה, ומזה שמועיל רק העד חתימה לשטר מוכרח שיש דין נחקרה אפי' רק בעד אחד, וא"כ מוכרח שבעד אחד יש נחקרה, וא"כ מוכרח שהחיסרון בעד אחד אינו נובע מנחקרה אלא נובע מחיסרון בעצם השטר.

ואחרי שראינו את שיטתו הבהירה של ר' חיים מבריסק שבעד אחד לעולם יש את הדין של כמי שנחקרה עדותו בבית דין, צריך להבין אם כן מפני מה אינו נאמן כעד אחד לחייב שבועה, ומבאר האבי עזרי (בהלכות גירושין פרק ז' הלכה יג') שלעולם בעד אחד יש דין של נחקרה עדותו בבית דין אך עדיין היות וחסר בשם שטר כמו שביאר ר' חיים שהחיסרון בכתב של עד אחד הוי שאין לכתב דין של שטר, אם כן נשאר לנו עדיין הבעיה של מפיהם ולא מפי כתבם, שעדות שביית דין מקבלים הוי רק עדות בפה ואל עדות בכתב, ומבאר האבי עזרי שבאמת יש דין נחקרה ולכך אם יש עוד עד אחד שמעיד על המסירה יש שני עדים על המסירה שזה אומר שיש דין נחקרה על המסירה שהרי גם לעד אחד יש דין של נחקרה, אבל אם זה נשאר רק בעד אחד חסר בשטר ואפי' שיש נחקרה אך לא די בנחקרה כדי לחייב דבר כל שהוא על פיו.

נר זכרון

הגיליון לעילוי נשמת

איש היקר שבערכין, שהעמיד דורות של תלמידים בדרך ישראל סבא, אהוב על הבריות ומכבדן, השכים והעריב לבית הכנסת במס"נ וקבע עיתים לתורה.

הרה"ח ר' עקיבא אלעזר בן הרה"ח שמחה יעקב הלפגוט ז"ל
חוגגתו מרת חיה ריבה בת הרה"ח יעקב אפרים פישל ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

להערות והארות, ולהצטרפות לרשימת התפוצה

ניתן לפנות למכון "בירורי תורה"

bt154154@gmail.com

נכתב ונערך ע"י י.פ.